

Polyfon privathed: Nikolaus Selneckers fortolkning af Salmernes Bog

Af ph.d.-stipendiat, cand.theol. Søren Frank Jensen

Nikolaus Selnecker (1530-92) udgav i årene 1563-65 en kommentar til Salmernes Bog. I det store trebindsværk, som han skrev, mens han var præst ved det kurfyrstelige hof i Dresden, udlægger Selnecker alle 150 Davidssalmer. Undervejs i kommentaren, der bærer titlen *Der gantze Psalter des Könighchen Propheten Davids ausgelegt und in drey Bücher getheylt*, lader hofprædikanten et kor af stemmer komme til udtryk i en mangfoldighed af tonelejer og genrer. Således møder vi ikke bare David og Kristus, men også kirkefædre som Basilus af Cæsarea (330-379) og Augustin af Hippo (354-430), reformatorer som Martin Luther (1483-1546) og Philipp Melanchthon (1497-1560) samt fyrster, børn og deres forældre. Vi hører dem argumentere, bekende, klage og lovsynge i mere og mindre tekstnære prædikener, i digte, sange og bønner. Salmekommentarens mange stemmer og den måde, Selnecker arrangerer og dirigerer dem på, er omdrejningspunktet for mit ph.d.-projekt, som jeg påbegyndte i efteråret 2019 med professor Mette Birkedal Bruun som hovedvejleder og adjunkt Lars Cyril Nørsgaard som bivejleder.

Projektet er en del af grundforsknings-

centeret Centre for Privacy Studies (PRIVACY). På PRIVACY arbejder vi med, hvordan det private bestemmes og afgrænses i perioden 1500-1800. Centeret fokuserer derfor på 11 cases, der hver undersøges af en tværfaglig forskergruppe. Hver case består af et bestemt sted og et bestemt tidsrum. For eksempel Versailles i årene 1682-1715, Westminster i årene 1558-1603 eller Dresden i årene 1541-1586. I mit projekt har jeg taget denne tilgang et skridt videre, og inden for rammen af Dresden-casen har jeg valgt en enkelt bog – Selneckers salmekommentar – som det sted, hvor jeg graver efter bestemmelser og afgrænsninger af det private. Baggrunden for mit valg er en grundlæggende tese om, at Salmerne i en efterreformatorisk kontekst udviser en særlig evne til at bevæge sig mellem det offentlige og fælles på den ene side og det private og individuelle på den anden. Denne evne beskriver Luther i en fortale til Salmernes Bog fra 1528: “Vil du se hele den hellige kristne kirke levende og afmalet både i farve og skikkelse, samlet i et lille billede, så tag Salmernes Bog for dig; så har du et fint, rent og klart spejl som kan vise dig, hvad kristenheden er. Ja du vil også finde dig selv deri, og det

rette Gnotiseauton; og dertil Gud selv og alle hans skabninger”.

Det private i Salmernes Bog

Hvad er så det private? Udgangspunktet på PRIVACY er, at det ved vi strengt taget ikke, og derfor bliver vi nødt til at undersøge det både tekst- og kontekstspecifikt. I et kirkehistorisk perspektiv rummer det private instinktivt en dobbelthed. Det kan på den ene side være det, der er tæt på en enkelte kristnes hjerte, det indre, det intime og det inderlige. Samtidig kan det private være det skjulte, det selvoptagede, det indkrogede og det syndige. I Selneckers kommentar møder vi denne dobbelthed, når han på den ene side forklarer, at mens det kan være svært at huske og forstå de andre bøger i Bibelen, så kan Salmerne synges både i hjemmet og i menigheden, hvor de faciliterer en fromhedspraksis, der gør det muligt for den troende at “undervise og glæde sig selv”. Ifølge hofprædikanten kan den intime omgang med Salmerne ligefrem rumme en forsmag på det evige liv. På den anden side beskriver han, hvordan der bliver trykt så mange “onde bøger”, at Salmernes sande lære er i fare for at blive undertykt og erstattet af forvirring og “private affekter”.

Mens undersøgelsen af det private udspringer af et nutidigt ønske om at anlægge et historisk blik på *privacy*, så er forsøget på at forstå de stemmer, der taler i Selneckers kommentar, en i grunden klassisk læsestrategi. Allerede i oldkirken var spørgsmålet om, hvem der taler i Salmerne centralt. Som profet taler David nemlig gennem forskellige personer i sine Salmer, og fortolkernes opgave er i første omgang at identificere, hvem der

taler hvornår, for at forstå Salmerne korrekt. For eksempel er det teologisk altafgørende, hvem der taler, når der i Salme 22 står “Min Gud, min Gud! Hvorfor har du forladt mig?”. Er det David, Adam, kirken eller Kristus, der er forladt af Gud? Efter at have identificeret, hvis stemme læseren hører, er næste skridt at forbinde sig til stemmen og forstå, hvad Salmen betyder i læserens eget liv. Den virkelighed, Salmen beskriver, spejler læserens egen situation, og når hun ser det, kan hun udtale Salmens ord, som var de hendes egne. Den tanke udtrykker Augustin effektivt i en fortolkning af Salme 31: “Hvis Salmen beder, bed; hvis den klager, klag; hvis den udtrykker glæde, glæd jer; hvis den håber, håb; hvis den frygter, frygt. Alt det, som er beskrevet her, er nemlig ligesom et spejl for os”.

På Selneckers tid fører spørgsmålet om, hvem der taler i Salmerne, direkte ind i det teologiske kernestof, som var omdrejningspunkt for omfattende konfessionelle stridigheder: Hvordan forholder Kristi to naturer sig til hinanden, og hvordan udveksler de egenskaber? Samtidig er det særlige ved Selneckers kommentar, at han giver ordet videre til en større gruppe af mennesker, der taler i et helt andet register end det dogmatisk afklarende. I sin udlægning af Salme 101, hvor han portrætterer den fromme fyrste, slår Selnecker brat over i første person ental og lader regenten selv takke Gud for hans hjælp. I udlægningen af Salme 91 optræder en sang, børn kan synge, og en bøn, deres forældre kan bede, når de er truet af pesten. Sammen med David og Kristus taler fyrsten og familien således i kommentaren – i Selneckers præskriptive og ortodokst sanktionerede sprog. Det er

alle disse stemmer og det, de siger om det private, jeg skal bruge de næste to år på at fortolke.

Luthers lille abe

Martin Luther døde i 1546, Philipp Melanchthon i 1560. Selneckers kommentar står som et markant vidnesbyrd om et af de tidlige forsøg på at videreføre den reformatoriske teologi i den næste generation af teologer. Selnecker var en musikalsk begavelse, der begyndte som organist i Nürnberg allerede som 12-årig. Senere studerede han teologi i Wittenberg, hvor han boede hos Melanchthon, der i 1557 anbefalende ham til kurfyrst August (1526-86), da han manglede en hofprædikant. Fra 1558-65 var Selnecker, udover at være prædikant ved hoffet i Dresden, leder af slotskirkens kantori og underviser for kurfyrsteparrets søn. Hans salmekommentar afspejler med sit varierede udtryk de forskelligartede opgaver, som embedet ved hoffet indebar. Selneckers optagethed af Salmerne udmøntede sig i en lang række skrifter. Ud over den store salmekommentar skrev han blandt andet en lille bog med kortfattede opsummeringer og gendigtninger af Salmerne, og så komponerede han selv over 100 salmer. Efter at blive presset til at forlade hoffet på grund af en række kritiske prædikener om øvrighedens lidenskab for at gå på jagt, udfoldede Selnecker et omskifteligt virke i et ustabilt konfessionelt landskab. Han var omgærdet af polemik og dogmatiske stridigheder i sine forskellige embeder som blandt andet teologiprofessor i Jena og Leipzig, superintendent i Leipzig og Hildesheim og hofprædikant i Wolfenbüttel. I 1577 var han én af de fire forfattere til den sidste lutherske beken-

delse, Konkordieformlen, der står som indgangen til den lutherske ortodoksi.

Indtil for relativt nylig har ortodoksiens teologer ikke ligefrem haft et godt ry i kirkehistorien, klemte inde som de er mellem heroiske reformatorer og inderlige pietister. Oven i de mange konflikter, der omgav ham, har det ikke gavnet opfattelsen af Selnecker, at han efter sigende var både lille og skrøbelig af statur. Han gik således for at være en lille Luther-abe (*Lutheräfflein*) blandt de reformerte og en vindbøjtel blandt Melanchthons efterfølgere, mens de strenge lutheranere med et ordspil på *Selnecker* kaldte ham en sjælebøddel, *Seelhenker*. I en karakteristisk passage i et tysk opslagsværk fra 1884 kan man læse, hvordan Selneckers diminutive figur rummede et småligt væsen, der igen afspejlede en tid, hvor splid og strid afløste reformatorernes autentiske kreativitet. Den skarpe polemik, som prægede tiden efter reformatorernes død, har ofte stået i vejen for en nuanceret læsning af forfatterne fra denne periode. "Den første Reformationstid skabte de livgivende Idéer, Epigontiden søgte Former og Formler", som Holmquist og Nørregaard paradigmatiske formulerer dette blik på den efterreformatoriske tid i deres kirkehistorie fra 1925-27.

At Selnecker ikke gnidningsløst passer i kassen med stivbenede formalister får vi en antydning af i den sporadiske reception af hans værker. Således er han i en dansk sammenhæng nok bedst kendt for salmen "Det lakker nu ad aften brat", der har nummer 341 i Den Danske Salmebog. I Grundtvigs (1783-1872) gendigtning lyder salmens sidste strofe, der somme tider bliver brugt som prædikenindledning: "Gud, lad os leve af dit ord

som dagligt brød på denne jord, og før dermed fra grådens dal os hjem til Himlens frydesal!". Samme salme optræder også i tredje sats af J.S. Bachs (1685-1750) kantate "Bleib bei uns, denn es will Abend werden" (BWV 6) fra 1715. Endelig kan det nævnes, at Philipp Jacob Spener (1635-1705) citerer Selneckers salmekommentar i pietismens grundlæggesskrift *Pia desideria*, som en allieret i kampen mod unødigt strid i kirken. Når disse tre prominente figurer – den danske vækkelsesprædikant, den tyske barokkomponist og pietismens ophavsmand – er villige til at give ordet til Selnecker, må vi også kunne få mere ud af ham, end hvad mange i hans sam- og eftertid har kunnet se.

Polyfon privathed

Det er måske nærliggende at spørge, om det ikke er meget snævert at fokusere på én i dag ret ukendt bog, der nok havde en vis udbredelse i samtid, men ingenlunde står som et hovedværk i den teologiske tradition. Sagen er imidlertid, at Selneckers tekst selv peger ud på og indgår i dialog med en lang række andre tekster, genrer og personer både fra sin samtid og

fortid. For at forstå denne flerstemmighed er det nødvendigt at begive sig ud i et broget kildemateriale bestående af blandt andet katekismer, salmebøger, fyrstespejl og teologiske traktater. Selneckers bog bliver således en slags portal til en langt større verden, der ville være u håndgribelig og uoverskuelig uden forankringen i den specifikke kilde.

Det er min ambition at nå frem til en læsning af Selneckers kommentar, der undgår at reproducere samtidens konfessionelle polemik, men tager værkets kor af stemmer alvorligt. Mit projekt fokuserer på Selneckers mangefaceterede værk og den polyfone privathed, det udtrykker. I værket flyder stemmer, genrer og tekstlag sammen, og det private og dets porøse grænser over for det offentlige og det fælles bliver synligt i interaktionen mellem dem. Salmernes bog har været central i gudstjenestens fælleskab og den enkeltes fromhedsliv på tværs af kristendommens historie. Læst korrekt kan den forbinde sin læser til sig selv og til det kristne fællesskab på en og samme tid. Derfor er fortolkningen af netop denne bibelske bog et oplagt sted at studere privathed som både et gode og en trussel.